

ОСМИСЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ КУЛЬТУРИ В АСПЕКТІ ЕСТЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

О.В. Кузнецова

У статті розкрито сутність взаємозв'язків між потенціальними можливостями освітнього простору культури та вихованням школярів в аспекті естетичної діяльності, проаналізовано розуміння культури як антропологічного феномена, а також висвітлено взаємозв'язок розвитку культури і освіти як процесів, що відбуваються паралельно, синхронно і взаємно зв'язано, культури і естетичної діяльності учнів школи.

В статье раскрыты сущность взаимосвязей между потенциальными возможностями образовательного пространства культуры и воспитанием школьников в аспекте эстетической деятельности; проанализировано понимание культуры как антропологического феномена, а также конкретизирована взаимосвязь развития культуры и образования как процессов, происходящих параллельно, синхронно и взаимосвязанно, культуры и эстетической деятельности учеников школы

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими теоретичними чи практичними завданнями обумовлена сучасною модернізацією освіти, що здійснюється в Україні, яка пов'язана зі створенням єдиного світового культурного простору та гідним і вчасним входженням до нього, не втрачаючи при цьому власної культурної своєрідності. Вирішення цього складного завдання частково розв'язує проблему гармонійного єднання полікультурності, відродження й використання у вихованні молодого покоління багатой культурної спадщини народів України. Складовою частиною модернізації системи освіти є й зміни в естетичному вихованні у процесі здобуття середньої освіти, яке гармонізує й розвиває духовні здібності людини. Долучення людей до скарбниці світової культури й мистецтва є необхідною умовою для досягнення головної мети естетичного виховання – цілісного творчо гармонійного розвитку особистості.

Явища культури не завжди піддаються точному опису раціонального аналізу. У них залишається невизначеність, недомовленість, загадковість і утаємниченість. У наші дні людство найгостріше відчуває потребу

взаємного розуміння і спілкування, інтерес до самотності народів, прагнення до збереження унікального наукового середовища і культурного здобутку. Україна намагається переосмислити свої цінності й цілі. Ці зміни зумовлюють демократизацію в освітній системі.

Класична освіта не здатна впливати на вже усталені, історично закріплені традиції, зокрема й сімейні. Тому полікультурний освітній простір покликаний допомогти, точніше, врахувати особливості учнів у їхній культурній ідентифікації. Поліетнічність України вносить в реалізацію змісту полікультурної освіти та її організацію ряд об'єктивних труднощів. Вони зумовлені: *по-перше*, мовленнєвою, культурною, ментальною різноманітністю суспільства; *по-друге*, завданням забезпечити духовне формування особистості як члена єдиного соціального, економічного, політичного, духовного простору, державної спільноти, що передбачає єдність мови і культури; *по-третє*, необхідністю здійснення цих цілей на двомовній, біполярній і біментальній основі [6]. Наразі суспільству необхідні творчі особистості, які відповідають умовам життя, що змінюються; були б спроможні сприяти його подальшому розвитку й удосконалюванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

У культурно-історичному контексті термін „освіта” у сучасній педагогіці визначається як „трансляція соціального досвіду в часі історії і відтворення стійких форм суспільного життя в просторі культури”, як „процес залучення особистості до культури, становлення і розвиток освіти як надбання особистості, з одного боку, і всього культурного оточення, з іншого”. Освіта „найтісніше пов'язана з поняттям культури і означає в кінцевому результаті специфічний людський спосіб перетворення природних задатків і можливостей”, – зауважує Х. Гадамер [3].

Динаміка взамовідносин культури і людини виявляється в тому, що в різні періоди життя людина сприймає більш актуальні різні пласти культури: її сензитивну, аксіологічну і технологічну складові. У людини переважає та чи інша позиція стосовно культури: споживча, креативна, новаторська. Оскільки культура має високий виховний і освітній потенціал, є потужним фактором розвитку людини, її соціалізації і індивідуалізації, то людина стає не лише творцем культури й водночас її творінням. Вона – і значущий суб'єкт культури, і її об'єкт та продукт. Людина обіймає в

культури різні позиції. Вона залучена не лише до панівної, традиційної культури, але і в молодіжну, групову та інші субкультури [5, С. 236].

Отже, аналіз культури як антропологічного феномена свідчить, що культура конгруентна людині. Історично у феномені культури завжди знаходили своє відображення процеси, пов'язані із вихованням, просвітництвом, становленням і розвитком людини [10, С. 146].

Без освіти і виховання, без активної передачі новим поколінням досягнень людської культури рух історії був би неможливим. Розвиток культури і розвиток освіти – процеси, які відбуваються паралельно, синхронно і взаємно зв'язано. Тому, як стверджував С. Гессен [4], „зрозуміти систему освіти певного суспільства – означає зрозуміти стиль його життя”, а „про освіту у справжньому розумінні слова можна говорити лише там, де є культура”.

Крім того, як зауважує О. Леонтьєв [9], „зв'язок між історичним прогресом і прогресом виховання є настільки тісний, що за загальним рівнем історичного розвитку суспільства ми безпомилково можемо судити про рівень розвитку виховання, і навпаки: за рівнем розвитку виховання – про загальний рівень економічного і культурного розвитку суспільства”.

Відтак, освіта є відображенням культури певної епохи. У той же час діюча система освіти загалом вибудована на культурних домінантах минулого – раціональному погляді на світ, інтелектуалізмі, утилітарності.

І. Зязюн підкреслює, що основоположне протиріччя у невідповідності освіти культурі має глибоке коріння. Воно перебуває у *межах наукових підходів* до вивчення діяльності людини: *класичного, некласичного і постнекласичного*. У педагогіці таке протиріччя набуває своїх конкретних виявів у тому, що гуманітарна за своєю природою освіта (незалежно від рівня і профілю) до цього часу досліджується, проектується і реалізується переважно на основі природничонаукових уявлень, у той час як нові соціокультурні обставини висувають вже нові вимоги, прописуючи здійснення виховання і освіти в просторі культури гуманітарними методами і засобами, визначаючи такі перспективні вектори розвитку, як *інтеграція і діалог, особистісно-орієнтований і ціннісно-смісловий* підходи, повернення до духовних основ буття і культуротворчої діяльності та інші гуманістичні принципи. З іншого боку, у вітчизняній педагогіці культурний простір освіти досліджений недостатньо. Поняття «культура», як це не парадоксально, до останнього часу не осмислювалось педагогікою, не включалося в її науковий обіг. Відсутня педагогічна інтерпретація культури,

що обґрунтовано висуває завдання її всебічної і глибокої науково-педагогічної рефлексії [6, С. 89].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття

Наразі людина стає центральною темою, об'єктом і суб'єктом культури та освіти. Причинно-наслідковий зв'язок полягає в тому, що більш високий рівень культури вимагає і більш високого рівня освіти. Матеріальні і духовні компоненти культури визначають зміст виховання й учіння, а цінності і смисли складають основне змістове ядро освіти. Процесуальні зв'язки пояснюють необхідність розгляду освіти як культурного процесу, завдяки чому здійснюється реалізація важливих соціокультурних функцій: способів входження людини у світ культури; соціалізація людини; трансляція культурно сформованих зразків людської діяльності і культурних цінностей. Таким чином, можна говорити не лише про багатоаспектність взаємозв'язків для теоретичної і практичної вибудови культурологічних освітніх парадигм, систем і моделей.

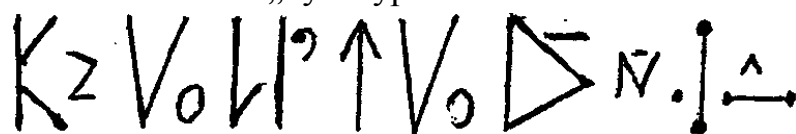
Формування цілей статті (постановка завдання)

Розкрити сутність взаємозв'язків між потенційними можливостями освітнього простору культури та вихованням школярів в аспекті естетичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

У Великому енциклопедичному словнику поняття „культура” трактується як розвиток, освіта або стан техніки, суспільних і політичних установ, освіченість даного суспільства. С. Ожегов у словнику російської мови описує культуру як сукупність досягнень людства у виробничому, суспільному й розумовому відношенні. А. Бистрова [2, С. 12] вважає, що „...культура ... – правила поведінки в суспільстві” і підкреслює, що поряд із правилами поведінки повсякденна свідомість відносить до культури освіти, освіченість, систему знань. Жодна культура неможлива без знань про світ, способи їх передачі й рівня оволодіння ними.

Доктор історичних наук О. Іванченко звертає увагу на те, що дохристиянською абеткою слово „культура” писалося так:

та у буквальному сенсі розумілося як „*Корінь* („чоловік та жінка” – пояснено мною, за посиланням [С.12]) *Зорі* („світло знань” – за посиланням

[С.12]) *що несе любов твоя в русі родин наших до Істини*”, хоча, продовжує автор, М. Рерих, – за співзвуччям з латинським „*култус*” і нашим „*ура*” перевів його як „*поклоніння Світлу*” [7, С284].

На думку професора В. Конєва, „...буття людини зливається з буттям культури: людина в її конкретному житті залучена й розчинена у світі культури – у будинку свого безпосереднього буття..” [8, С. 21]. Те загальне, що характерне для будь-якої культури, на якому б відрізь часу або в якому б просторі вона не існувала, полягає у тому, що культура завжди пов’язана з людиною, „культура імманентно несе у собі людину, тому що її буття породжується людиною, її буття має потребу в живій діяльності людини, що надає їй змісту і значення” [8, С. 21].

Таким чином, культура виступає у двох іпостасях (внутрішній та зовнішній). З одного боку, вона існує в людині й через неї розчинена в діючих, споглядаючих, активних і пасивних, утворюючих і руйнівних особистостях. У цій своїй якості вона сприймається, здійснюється, продовжується або припиняється стихійно, носить суб’єктивний характер, вона злита з безліччю її носіїв і в кожному з них може проявлятися як неповторний, унікальний, індивідуальний початок. З іншого боку, культура суспільства може протистояти окремій людині як система норм, цінностей, наукових теорій, творів мистецтва, речей, а також заборон, табу, рамок поведінки й діяльності. У світі, в який входить кожний з нас, уже існує певний рівень культури, що виступає стосовно кожного покоління й до кожної людини як даність. Сама людина існує у світі і як об’єкт, і як суб’єкт культури, як творець культури і як її носій. Тільки в культурі й тільки через культуру людина стає й продовжує бути людиною. Саме це робить необхідним вивчення, розуміння культури як глобального феномена людського способу життя.

Спроби теоретично осмислити настільки складний феномен, яким є культура, мають недовгу історію. Лише в XVII ст. поняття *cultura* стало вживатися в близькому сучасному значенні, а в XVIII ст.. І. Гердер почав досліджувати своєрідність культури різних епох і народів. Для науки це занадто малий період. Дослідження культури поки суперечливі, роз’єднані, кожний дослідник виробляє свій підхід до цього багатомірного поняття. Ще тільки розробляється категоріальний апарат, що дозволяє аналізувати структуру культури, виявляти й формулювати її закономірності.

Будь-яке соціальне й культурне явище – це насамперед продукт окремої особистості, що тільки згодом може мати суспільний характер.

Культурне явище – це феномен, створений окремою особистістю, який припускає, що він буде мати вплив на масову свідомість і зможе створити його настрій і загальнокультурний перелом. Суспільним явищем культура стає тоді, коли створену однією людиною модель береться реалізувати група людей. Тому, на нашу думку, культуру не можна зводити лише до результатів діяльності, адже це й сама діяльність. Діяльність виступає як складова й джерело культури тоді, коли вона носить суспільний характер, коли її продукти мають сенс не тільки для даного індивіда, але й для інших людей. Культура є продуктом суспільної діяльності, незалежно від того, у якій формі – колективній або індивідуальній – вона здійснювалася. Тому головна родова ознака культури – це неприродне, діяльнісне суспільне джерело її походження й розвитку.

А. Бистрова [2] відзначає, що кількість визначень поняття „культура” доходить до півтисячі, хоча до теперішнього часу всі вони не можуть претендувати на повноту й завершеність.

З цих позицій ми погоджуємось з думкою І. Зязюна про те, що концептуальне поняття „культура” розглядається у трьох – основних аспектах: *артефактів, смислів і знаків*; за змістом узято тривимірну модель „культурного простору”, що інтегрує *духовну, соціальну і технологічну* складові в системі когнітивних, ціннісних і регулятивних смислових координат. У педагогіці поняття „культура” вживається і як основний фактор-джерело, звідки черпається зміст освіти, і як соціальний регулятив, що відображає ціннісні продукти духовної і матеріальної діяльності людини, властивості і якості самої людини як носія і творця культури, а освіта розглядається як цілеспрямований спосіб опанування культурою.

Глобальною метою *особистісно орієнтованої* освіти та виховання культурологічного типу є людина культури. При подібному підході під культурою розуміються всі вияви суб’єктивності. Людина стає справжнім творцем культури. Культурні смисли освіти і виховання розглядаються як її основні смисли. Визначаючи як основоположну ціль сучасного виховання людини культури, учений розуміє її як такий тип особистості, ядро якої становлять свобода, гуманність, духовність, здатність до життєтворчості. Людина культури має високий рівень самосвідомості, почуття власної гідності, самоповаги, незалежність суджень, уміння здійснювати вільний вибір змісту своєї життєдіяльності, лінії поведінки, способів свого саморозвитку.

Основним елементом особистісно орієнтованого виховання є особистість вихованця. Сутність виховного процесу полягає в змінах, що відбуваються з особистістю. Ці зміни можуть бути позитивними і зумовлюються внутрішньо детермінованими процесами поступу особистості до своєї індивідуальної самобутності [1].

Сформовані у початковий період виховання у школі навички, знання, емоційно-значеннєві орієнтації, залишаючись вихідною базою, надалі поглиблюються й збагачуються, переростаючи в цілісну **систему культури особистості**. У середній школі цей процес знаходить вираження в оволодінні сенсорно-почуттєвими прийомами збагнення художніх і естетичних явищ, тобто надбання вмій, навичок виховання й оцінки, у збагаченні емоційних реакцій. Відбувається нагромадження знань про художні й естетичні явища, оволодіння ціннісними орієнтирами, формуються емоційно психологічні наставлення, оцінно-смакові уявлення, різноманітні способи образно-емоційного мислення.

До теперішнього часу в педагогіці накопичений великий науково-педагогічний матеріал, що підтверджує необхідність відродження й використання у виховній роботі з учнями можливостей художньої культури, музичного, образотворчого мистецтва як ефективного засобу **художньо-естетичного** розвитку особистості й, що не менш важливо, як засобу виховання почуття відповідальності за національну культуру й мистецтво.

Долучення людей до скарбниці світової культури й мистецтва є **необхідною умовою** для досягнення головної мети виховання – цілісного творчо гармонійного розвитку особистості, що діє за законами краси. **Естетичне виховання** гармонізує й розвиває всі духовні здібності людини, необхідні в різних галузях. Досить помітна роль естетичного виховання у розвитку **пізнавальних здібностей** особистості. Адже естетичні почуття пробуджують не тільки моральні, але й інтелектуальні прагнення в людині. Відомо, наприклад, яка роль належить естетичній мотивації у творчій діяльності видатних представників різних професій – учених, інженерів, конструкторів та ін.

Дослідники [8 та ін.] відзначають, що формуючи „естетичне мислення”, виховання сприяє цілісному охопленню на індивідуальному рівні особливостей культури даної епохи, розумінню її єдності й стилістичного споріднення, що є необхідною передумовою її теоретичного пізнання. А. Ейнштейн, зокрема, стверджував, що естетичний початок у його науковій творчості має нітрохи не менше значення, ніж логічний.

Зовсім виправданим у цьому зв'язку виглядає твердження, що відкриття теорії відносності стало результатом роботи не тільки інтелекту вченого, але і його естетичного почуття. Проте у сучасній школі при декларуванні формування гармонійно розвинутої особистості як мети навчання й виховання спостерігається, тим часом, ухил у спеціалізацію: створюються класи фізико-математичного профілю, з поглибленим вивченням іноземних мов та ін., націлені в основному на розвиток тільки відповідних спеціальних здібностей.

У цих умовах значущість широких міжгалузевих зв'язків предметів естетичного циклу із *застосовуванням* різноманітних *форм роботи* (колективні, групові, парні, індивідуальні, комбіновані), а також ігрових методів, *засобів*, прийомів, зокрема *інтегрованого типу*, зростає. У зв'язку з цим виникає гостра необхідність пошуку нових підходів до організації **естетичної діяльності** в загальноосвітніх навчальних закладах.

Естетична діяльність – вид духовно-практичного освоєння й гармонійного перетворення світу, що виступає своєрідним регулятором людських взаємин, сприяє цілісному охопленню на індивідуальному рівні особливостей культури даної епохи, розумінню її єдності й стилістичного споріднення та є складовою діяльності людини, що розвиває її духовний світ.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Як специфічна складова будь-якого виду діяльності, естетична діяльність спрямовується на гармонійний саморозвиток особистості учня, який можна вважати одним з головних завдань естетичного виховання. Навчити учня сприймати вже готові продукти естетичної діяльності – це важливий, але аж ніяк не повний комплекс всіх завдань естетичного виховання. Оцінюючи роль естетичної діяльності у цілому, можна стверджувати, що вона робить різноманітний позитивний вплив на рівень розвитку *загальної культури* особистості. Саме у цьому контексті ми розглядаємо проблему осмислення освітнього простору культури в аспекті естетичної діяльності.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми, перспективу подальшого рішення якої ми вбачаємо в удосконалюванні психолого-діагностичного інструментарію, що дозволить об'єктивно відстежити динаміку розвитку й саморозвитку школярів; інтеграцію зусиль школи й родини у вихованні загальної культури в учнів.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / Іван Дмитрович Бех. – К. : ІЗМН, 2004. – 204 с.
2. Быстрова А. Н. Мир культуры : основы культурологи / А. Н. Быстрова. – Новосибирск : ЮКЭА, 2002. – 712 с.
3. Гадамер Х. Т. Истина и метод. Основы философской герменевтики / Х. Т. Гадамер ; пер. с нем. под общ. ред. Б. Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1998. – 704 с.
4. Гессен С. И. Основы педагогики : введение в прикладную философию / С. И. Гессен ; отв. ред. и сост. П. В. Алексеев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
5. Джонсон Д. В. Соціальна психологія : тренінг міжособистісного спілкування / Джонсон Девід В. – К. : Академія, 2003. – 287 с.
6. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Київ : [б. в.] ; Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.
7. Иванченко А. С. Путиами великого россиянина : роман исследование о подлинной истории Руси-России / Иванченко Александр Семенович. – СПб. : Санкт-Петербург, 2006. – 337 с.
8. Конев В. А. Философия культуры и парадигмы философского мышления / В. А. Конев. // Философские науки, 1991. – № 6. – С. 16–30.
9. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – [4-е изд.]. – М. : МГУ, 1981. – 584 с.
10. Філіпчук Г. Громадянське суспільство : етнокультура, етнополітика / Г. Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 486 с.

Кузнецова Ольга Володимирівна - заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель математики Одеської гімназії № 1 ім. А.П. Бистріної, заслужений учитель України (м. Одеса)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Алфімов В.М.